

۱- مقدمه:

با ظهور لیرالیسم اقتصادی و ترکیب اندیشه‌های سیاسی این طیف با فلسفه اثبات گرایی اقتصاد نوکلاسیک شروع به بالیدن کرد. فلسفه کلیه روش‌های شناخت در مکتب نوکلاسیکی مبتنی بر عقلایی رفتار کردن فرد و بنگاه در اقتصاد است و چنانچه پدیده‌ای حادث شود که با این اصل مغایرت داشته باشد از آن به عنوان تورش یاد می‌شود و یا آن را به عنوان یک استثنای قلمداد می‌کنند. اما با

مالی رفتاری

دکتر علی سعیدی
مدیر پژوهش توسعه و مطالعات اسلامی سازمان بورس و اوراق بهادار

به عامل رفتار انسانی در نظریه‌ها، جزء اصول موضوعه وارد خواهد شد و بیان آن، توضیح واضحات خواهد بود.

حوزه‌ی مالی هم اکنون شاهد ورود روش‌های علوم مختلف است. ریاضیات، آمار، روان‌شناسی، جامعه‌شناسی، علوم سازمانی و همچین فیزیک از جمله علمی هستند که به اندیشمندان و محققان مالی باری رسانده‌اند و روش‌ها و ابزارهای تحقیقاتی خود را برای مطالعات مالی عرضه کرده‌اند. سهم روان‌شناسی و شاخه‌های مرتبط با آن در حال حاضر بسیار اثرگذار است و بیشتر به فرایند تصمیم‌گیری در شرایط مبهم تمرکز دارد.

۲- تاریخچه مطالعات رفتاری در اقتصاد و مالی

در طول دوره‌ی کلاسیک، اقتصاددانان و روان‌شناسان ارتباط تنگانگ داشته‌اند. به عنوان مثال آدام اسمیت (Adam Smith) (1759) مقاله‌ای در خصوص اصول روان‌شناسی رفتار افراد نگاشت (نظریه‌های احساسات اخلاقی^۴). جرمی بنتام (Jeremy Bentham) (1789)^۵ نیز نوشتۀ‌های زیادی در مورد پایه‌های روانشناسی مطلوبیت ارایه داده است. در طول دوران توسعه‌ی اقتصاد شوکلاسیک، اقتصاددانان کم کم خود را از موضوعات روان‌شناسی دور کردند. در طول این دوران اقتصاددانان تلاش می‌کردند تا حوزه‌ی علمی خود را به علوم طبیعی نزدیک کنند با این توضیح که رفتار اقتصادی از مفروضات طبیعت عامل اقتصادی^۶ جدا شد.

موضوع دیگر استفاده از روابط ریاضی در نمونه‌سازی‌های اقتصادی بود تا آن‌جا که رشته‌ی اقتصادستنجدی با استقبال زیادی مواجه و رویکرد ریاضی در اقتصاد به عنوان رویکردی فراگیر تبدیل شد. مفهوم انسان اقتصادی شکل گرفت به

رفتاری^۷، دیدگاه جدیدی را ایجاد کرده و محققان این حوزه‌ادرحال انجام تحقیقات بر اساس این دیدگاه جدید، هستند. در

اقتصاد و حوزه‌ی مالی رفتاری، نقش رفتار انسان به عنوان متغیری اثرگذار بر سایر متغیرهای اقتصادی و مالی که در گذشته در نظر گرفته نمی‌شد، با تأکید بیشتری مطالعه می‌شود. خاطر نشان می‌سازد حوزه‌ی مالی رفتاری زیرشاخه‌ای از علوم

گسترده شدن مطالعات و توسعه اقتصاد این تورش‌ها و موارد استثنایی در ادبیات اقتصادی از آن‌ها به عنوان معما (Puzzle) یاد می‌شود عده‌ای از اقتصاددانان را بر آن داشت تا اصل رفتار عقلایی را نقد کنند در این مجال به دامنه‌های آن انتقادات که اکنون بیش از همه در حیطه مالی وارد شده پرداخته خواهد شد. امروزه مالی رفتاری از متدالوی ترین زمینه‌های مطالعات بین محققان مالی شده است.

به همین دلیل در این نوشتار به پیشینه تاریخی و یکی از مهم‌ترین مباحث آن که همانا نحوه تصمیم‌گیری است پرداخته خواهد شد.

۱- دلیل نیاز به مالی رفتاری

حوزه‌ی اقتصاد و مالی، اکنون وارد دوران فکری جدیدی شده است که برخی مفروضات اقتصاد و مالی متعارف را مورد انتقاد قرار داده است. نظریه‌های حوزه‌ی مالی که زایده‌ی تفکر اندیشمندان علم اقتصاد است با سرعت زیادی در حال شکل‌گیری و تکامل است. با اوج گیری تفکرات اثبات‌گرایی^۸ و تلاش تمامی علوم در راستای تبدیل واقعیت‌ها به نمونه‌های کمی، البته به شکلی افراطی، علوم اجتماعی نیز از این قاعده مستثنی نمانند. البته در علوم دقیق و کمی (که البته ماهیت متغیرها از نوع کمی بود) این روند بسیار موقوفیت آمیز بود، تا آن‌جا که پیشرفت علوم بیش از هر زمان دیگری در طول حیات بشر تجربه شد.^۹ برای بسیاری از اندیشمندان اقتصاد نیز فرض بر این قرار گرفت که کمی گرایی و استفاده از روش‌های عقلایی پاسخ‌گوی کلیه مسائل موجود و پدیده‌های اقتصادی است. اما بروز تضادهای متعدد منجر به ایجاد تگاهی انتقادی شد که اکنون آن را در روش‌های رفتارگرا شاهد هستیم. حوزه‌ی مالی رفتاری در کنار اقتصاد

”در اواسط قرن ۲۰، روان‌شناسی از مباحث اقتصادی جدا شد. البته عوامل متعددی باعث شد مباحث روان‌شناسی مجدداً در تحقیقات اقتصادی راه یابد و اصول اقتصاد رفتاری شکل گیرد.“

مالی نیست، بلکه نحوه‌ی نگرش جدیدی است که انگاره‌ی جدیدی را به تحقیقات و نظریه‌های مالی و اقتصادی افزوده است. به عبارت دیگر به نظریه پردازان

”موضوع دیگر استفاده از روابط ریاضی در نمونه‌سازی‌های اقتصادی می‌گشود می‌کند که در اقتصادی بود تا آن‌جا که رشته‌ی اقتصادستنجدی با استقبال زیادی مواجه و رویکرد ریاضی در اقتصاد به عنوان رویکردی فراگیر تبدیل شد.“

مالی و اقتصادی گوشزد می‌کند که در کنار سایر متغیرها، رفتار انسان را نیز در نظر بگیرند. به اعتقاد تالر (Thaler, 1999) دیس‌زمانی نخواهد گذشت که واژه‌ی امالی رفتاری از بین خواهد رفت و دیدگاه

ایجاد شده به عنوان رویکردی فراگیر به جا خواهد ماند. به عبارت دیگر توجه

1. Positivism

^۲ البته نیو تون ناگفته گناره که برخی علوم غیرمادی نیز در این میان از بین وقتی است و در خصوص این که ایا این روند پیشرفت علم و آنچه مانند نام نهاده‌اند و از ابزارهای آن استفاده می‌کنند؛ ما را به سوی حقیقت رهنمون می‌سازد، جای پیش و حدیث است که این نوشته را مجله‌ی آن نیست.

4 The Theory Of Moral Sentiments (Adam Smith)

5 Jeremy Bentham

6 Economic Agent

3 Behavioral Economics

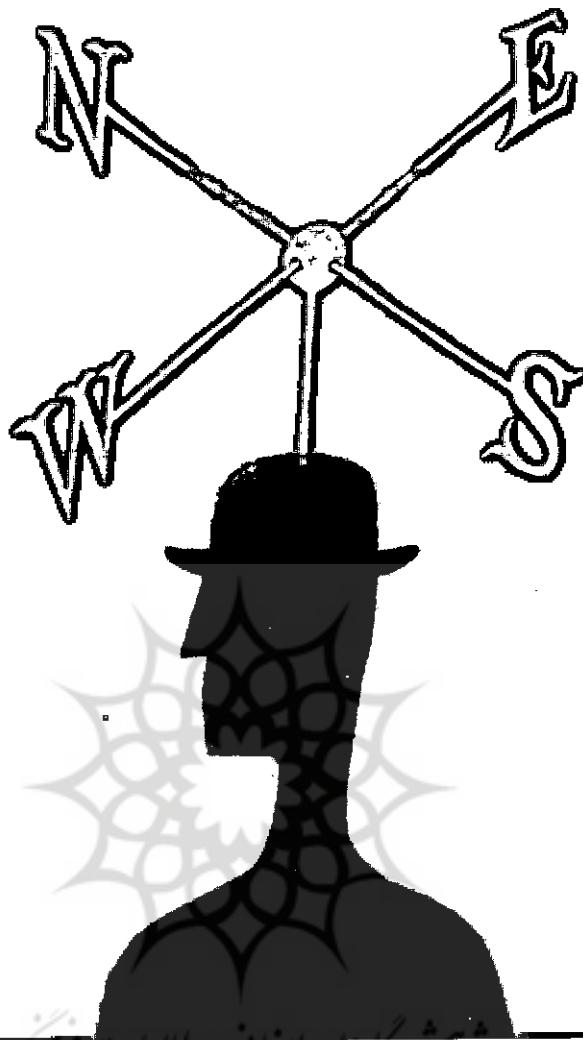
به تشریح رفتار افراد در مورد پس انداز پرداخته که آن را تابع عواملی از جمله خودکنترلی، دوراندیشی و عادت اشخاص تصویر کرده است.

در اواسط قرن ۲۰، روان‌شناسی از مباحث اقتصادی جدا شد. البته عوامل متعددی باعث شد مباحث روان‌شناسی مجدداً در تحقیقات اقتصادی راه یابد و اصول اقتصاد رفتاری شکل گیرد. مطلوبیت مورد انتظار و نمونه‌های مطلوبیت تنزیل شده^{۱۱} به عنوان مفروضاتی که شرایط قابل آزمونی برای تصمیم‌گیری در شرایط عدم اطمینان و مصرف بین دوره‌ای ایجاد می‌کردند، به شکل گسترده‌ای مورد پذیرش قرار گرفتند. البته پدیده‌های غیرمعمول^{۱۲} به تکرار، مورد مشاهده قرار گرفتند که باعث تغییراتی در این گونه فرضیات شد. علاوه بر این در دهه‌ی ۱۹۶۰، روان‌شناسی

شناختی، مغز انسان را به

عنوان ابزار پردازش گر اطلاعات معروفی کرد (بر عکس نمونه‌های رفتاری). روان‌شناسانی از جمله وارد ادواردز (Edwards, 1968)، آموس تورسکی و دانیل کاہمن (Kahneman and Tversky, 1979) نمونه‌های شناختی خود را در خصوص تصمیم‌گیری در شرایط ریسک و عدم اطمینان در مقابل نمونه‌های رفتار عقلایی ارایه کردند.

مقاله‌ی اسلویچ (Slovic, 1972) در حوزه‌ی رفتار فردی سرمایه‌گذاران در خصوص برداشت نادرست افراد از ریسک، نقطه‌ی

گونه‌ای که بر عقلانیت تأکید داشت. با این حال تحلیل‌های روان‌شناسی ادامه یافت تا بسیاری از موضوعات را در زمان توسعه‌ی اقتصاد نوکلasisک توضیح دهد. از این دست می‌توان به فعالیت‌های فرانسیس اجورث^۷، ویلفردو پارتو^۸، اروینگ فیشر^۹ و جان مینارد کینس^{۱۰} اشاره کرد. این دانشمندان معتقد بودند که پدیده‌های مربوط به روان‌شناسی فردی، قیمت‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهند. به عنوان مثال، اسمیت اثر پدیده‌ی «خود اسمنی پول توجه دارند تا به ارزش واقعی آن. در نهایت فیشر در سال ۱۹۲۹ کتابی با عنوان «نظریه‌ی بهره» در مورد توهمند پولی نگاشت. فیشر در بخشی از این کتاب

11 Discounted Utility Models

12 Anomalies

7 Francis Edgeworth

8 Vilfredo Pareto

9 Irving Fisher

10 John Maynard Keynes

بیش از حد و کمتر از حد بازار سهام^{۱۸} را مطرح کردند. در این مقاله پدیدهای فرالطیمان^{۱۹} و خوداستادی^{۲۰} تبیین شد. در همان سال یعنی سال ۱۹۹۸ دو مقاله‌ی دیگر در بیان عکس العمل بیش از حد و کمتر از حد توسط باربریز، شیفر و ویشنی (Barberis et al., 1998) ارایه شد.

درنهایت جایزه‌ی نوبل اقتصاد در سال ۲۰۰۲ به دانیل کامن به عنوان تحقیقات گسترشده‌اش در کاربرد روان‌شناسی در اقتصاد اعطا شد و بدین ترتیب حوزه‌ی گستردگی از تحقیقات مورد توجه محققان قرار گرفت. آموس تورسکی به عنوان همکار کامن در طول سال‌ها تحقیق تیمی، در سال ۱۹۹۶ در گذشت و چون جایزه‌ی نوبل به افراد زنده تعلق می‌گیرد، کامن به دریافت جایزه‌ی نوبل نائل آمد که البته همکاری‌های تورسکی در سال‌های تحقیق را يادآور شد.

۳- تعریف مالی رفتاری
حوزه‌ی مالی رفتاری عبارت است از مطالعه‌ی عامل رفتار سرمایه‌گذاران خصوصاً در بازار سرمایه که بر عوامل روان‌شناسی تضمیم‌گیری در شرایط عدم اطمینان اثر می‌گذارد. حوزه‌ی مالی رفتاری و اقتصاد رفتاری در ارتباط نزدیک با یکدیگرند. رفتار سرمایه‌گذاران که از عوامل مختلفی از جمله ادراک و حس آنان سچشمه می‌گیرد، بر فرایند تصمیم‌گیری آنان تأثیر می‌گذارد. بنابراین انتخاب سرمایه‌گذاری، تخصیص منابع پولی، قیمت و بازدهی، تابعی از رفتار سرمایه‌گذاران است. نمونه‌های رفتاری، نظریه‌های کلاسیک اقتصادی و مالی را با نظریه‌های روان‌شناسی ادغام کرده و با دیدگاهی وسیع‌تر، واقعی بازار سرمایه را توضیح می‌دهد.

۴- عقلاتی و رفتار گرامی

18 Investor Psychology and Security Market Under and Overreaction

19 Overconfidence

20 Self-Attribution Theory

بازار می‌شود.

در سال ۱۹۹۲ کامن و تورسکی نظریه دورنمای را توسعه دادند و «نظریه دورنمای تجتمعی»^{۲۱} (Kahneman and Tversky, 1992) را ارایه دادند که بسیاری از

تحقیقات قبل از آن را به صورت یک تصمیم‌گیری در شرایط ریسک (Kahneman and Tversky, 1979) بود که در آن

از روش‌های روان‌شناسی شناختی برای توضیح شماری از پدیده‌های غیرمعمول در چارچوب تصمیم‌گیری بر مبنای اقتصاد عقلایی استفاده کردند. سرانجام

کنفرانس دانشگاه شیکاگو در سال ۱۹۸۷ و فصلنامه‌ی اقتصاد (یادبود آموس

تورسکی) که به موضوعات اقتصاد رفتاری اختصاص یافته بود، نقطه‌ی عطفی در توسعه‌ی تحقیقات مشابه شد.

گستردگی تحقیقات مالی و یافتن پدیده‌های غیرمعمول و استثنایات در واقعیت‌های بازار سهام و به طور

گستردگی در تصمیم‌گیری‌های سرمایه‌گذاری که نمونه‌های متعارف در نظریه‌های پیشرفت‌های سرمایه‌گذاری قادر به تبیین آن نبودند، محققان را به سمت نظریه‌های رفتاری رهنمون ساخت.

مطالعات رفتاری در دهه‌ی ۱۹۹۰ به شکل گستردگی رایج شد. دی‌بوتن

و تالر در سال ۱۹۸۵ نشان دادند وقتی سهام بر مبنای بازدهی ۳ تا ۵ سال به شکل تاریخی رتبه‌بندی

در گذشته بازدهی بیشتری داشته‌اند (برندگان تاریخی^{۲۲}) در سال‌های بعد

بازدهی کمتری ارایه داده‌اند (بازندگان آتی^{۲۳}). البته آن‌ها این رفتار بازدهی را به

عکس العمل بیش از حد و کمتر از حد^{۲۴} سرمایه‌گذاران نسبت داده‌اند. به عبارت

دیگر سرمایه‌گذاران در مقابل برندگان تاریخی بیش از حد خوش‌بین و در مقابل بازندگان تاریخی بیش از حد بدین

بوده‌اند که البته همین امر خود منجر به فاصله‌ی قیمت‌های ذاتی و قیمت‌های

۵- شکوه علوم انسانی و مطالعات تجربی زیادی مفروضات و نتایج این نظریه را تأیید کرده است.

مقاله‌ی جیگادیش و تیتمان در سال ۱۹۹۳ (Jegadeesh and Titman, 1993)

غیرعادی دیگری را نشان داد که سهام دارای بازده بالاتر در طول ۶ ماه گذشته، در سال بعد بازدهی بیشتری را به نسبت

دی‌بوتن و تالر در سال ۱۹۸۵ نشان

دادند وقتی سهام بر مبنای بازدهی ۳ تا ۵ سال به شکل تاریخی رتبه‌بندی

می‌شوند، سهمایی که در گذشته بازدهی بیشتری داشته‌اند (برندگان تاریخی)، در سال‌های بعد بازدهی کمتری ارایه داده‌اند (بازندگان آتی).

۱۳ Prospect Theory

۱۴ Past Winner Money Investors

۱۵ Future Losers

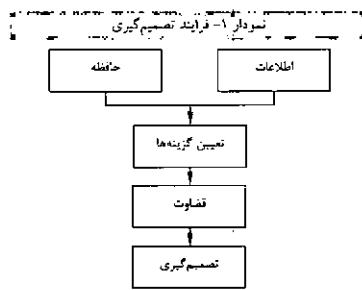
۱۶ Overreaction and Underreaction

که با مطالعه‌ی آن می‌توان خطای اشخاص را هنگام قضاوت و تصمیم‌گیری بررسی کرد.

۵- فرایند تصمیم‌گیری و رویکرد مالی رفتاری

استفاده‌از مطالعات روان‌شناسی اجتماعی، انسان‌شناسی و روان‌شناسی شناختی در تحلیل بازار سهام و نیز تصمیمات سرمایه‌گذاران موافقیت‌های چشم‌گیری داشته است. در حقیقت با مشاهده‌ی بازار سهام به عنوان مجموعه‌ای کاملاً تعریف شده، حاوی رفتار کاملاً عقلایی و منظم (البته به نظم قابل فهم و ساده شده) و به دور از در نظر گرفتن عوامل رفتاری مشارکت‌کنندگان در بازار، بخش بزرگی از واقعیت‌ها از نظر دور مانده و منجر به اشتباهات تحلیلی می‌شود.

فرایند تصمیم‌گیری را به صورت شکل زیر می‌توان ترسیم کرد:

با توجه به فرایند فوق، تورش‌های رفتاری در تعیین گزینه‌ها و قضاوت رخ می‌دهند، البته حافظه و اطلاعات اگر به شکل کامل عمل نکنند، خود باعث تورش در تصمیم‌گیری خواهند شد.

منابع تورش در تصمیم‌گیری به اختصار در زیر آمده‌اند:

(۱) عقلانیت محدود و این که انسان در شناخت دچار تورش می‌شود.

(۲) محدودیت زمانی افراد در دوره‌های زمانی کوتاه‌مدت، یا بد تصمیمات زیادی اتخاذ کنند، بنابراین وقت کافی برای

بررسی دقیق وجود ندارد.

(۳) عوامل احساسی بر قضاوت انسان‌ها اثر می‌گذارد.

(۴) عوامل اجتماعی و تعلق انسان به

سرمایه‌گذاران اشتباهات سیستماتیک در شکل گیری انتظارات خود داشته باشد.

در رویکرد رفتاری به مالی، دو اصل یعنی محدودیت در آربیتریز و دیگری دخالت مسائل روان‌شناسی در رابطه با تصمیم‌گیری سرمایه‌گذاران و به همین

در نمونه‌های مورد استفاده در رویکرد رفتاری مالی، مفروضات مبنی بر عقلانیت کامل عامل اقتصادی کنار گذاشته شده است. در حقیقت وجود پدیده‌های غیر معمول و تکرار این پدیده‌ها و ناتوانی نمونه‌های مبنی بر عقلانیت کامل برای توضیح آن، محققان را بر آن داشت تا

علل آن را بیابند و رویکرد جدیدی پایه‌گذاری کنند. در اقتصاد کلاسیک و در نتیجه مالی پیشرفت، عقلانیت یعنی پافشاری بر مفروضات نظریه مطلوبیت انتظاری زایده‌ی فون نیومن و مورگن von Neumann & Morgenstern (1947) و این که عامل اقتصادی تمامی اطلاعات مورد نیاز را در دسترس داشته و ضمناً از تمامی اطلاعات در تصمیمات، و از نظر مالی پیشرفت در قیمت‌گذاری اوراق بهادر، استفاده می‌کند. دو فرض اصلی رویکرد عقلانیت کامل شامل بیشینه‌سازی مطلوبیت نهایی و رفتار کاملاً عقلایی عامل اقتصادی کنار گذاشته شده است. در اقتصاد کلاسیک فرض بر این است که افراد دارای انتظارات ثابت و قابل شناختی هستند و این که افراد به دنبال به حداقل‌رسانی انتظارات خود هستند.

گروه دیگر بر این باورند که انسان در عقلانی برخورد کردن با مسائل با محدودیت‌هایی مواجه است. سایمون (Simon, 1955) عقلانیت محدود را به جای عقلانیت کامل در نمونه‌های تصمیم‌گیری پیشنهاد کرد و در استفاده از نظریه مطلوبیت انتظاری به عنوان نمونه رفتار انسان در تصمیم‌گیری و بیشینه‌سازی مطلوبیت نهایی ایجاد تشکیک کرد. بر اساس این ایده، کامن و تورسکی نمونه تصمیم‌گیری شهودی را ارایه کردند، که در آن افراد به علت ناتوانی یا وجود محدودیت در استفاده از روش‌های کاملاً عقلایی در تصمیم‌گیری، به قواعد سانگشتی بسته می‌کنند.

مطالعات رفتاری انتظارات را به شیوه‌ای واقعی تر تعریف می‌کنند. شرایط مبهم آتی و اشتباهات شناختی که در روان‌شناسی انسان ریشه دارد، باعث می‌شود

درنهایت جایزه‌ی نوبل اقتصاد در سال ۲۰۰۲ به دانیل کامن به علت تحقیقات گسترده‌اش در کاربرد روان‌شناسی در اقتصاد اعطای شد و بدین ترتیب حوزه‌ی گسترده‌ای از تحقیقات مورد توجه محققان قرار گرفت.

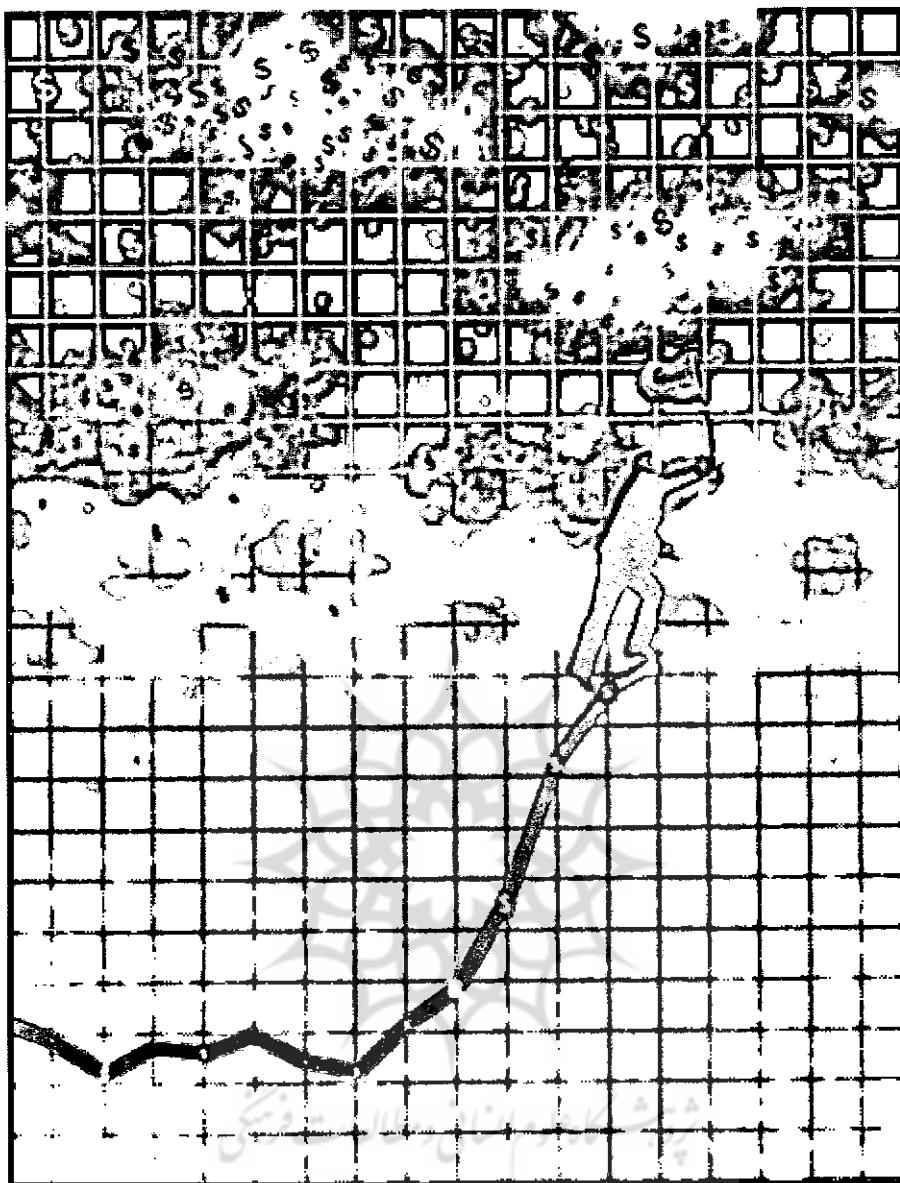

علت احتمال خطای عامل اقتصادی وجود دارد. محدودیت در آربیتریز یعنی سرمایه‌گذاران به راحتی نمی‌توانند از فرصت‌های آربیتریز استفاده کنند، چرا که این فرض مستلزم ایجاد شرایط خاصی از جمله پذیرش سطوح مختلف ریسک و تحمل هزینه‌های معاملاتی است و در نتیجه تعادل بازار وجود ندارد. از طرفی می‌دانیم بسیاری از مسائل مالی از جمله موضوع ارزش‌گذاری اوراق بهادر و

حوزه‌ی مالی رفتاری عبارت است از مطالعه‌ی عامل رفتار سرمایه‌گذاران خصوصاً در بازار سرمایه که بر عوامل روان‌شناسی از مسائل مالی در شرایط عدم اطمینان اثر می‌گذارند.

خصوصاً اوراق مشتقه با فرض آربیتریز به انجام می‌رسد. بنابراین حوزه‌ی مالی رفتاری روش‌های ارزش‌گذاری اوراق مشتقه را نمی‌پذیرد. اصل دیگر دخالت عوامل روان‌شناسی سرمایه‌گذاران است

جامعه باعث می شود
در تصمیم گیری ها
برخی متغیر های
اجتماعی (از قبیل توجه
به تصمیمات گروهی)
را در نظر گیرد.

مطالعه ای فرایند
تصمیم گیری و
توصیه های مربوطه،
ما را در تحلیل
واقعیت های بازار
سرمایه و توصیه های
سرمایه گذاری توانا
خواهد ساخت.

منابع

- Journal of Economics 69, Pp:99—118
10. Thaler, R. H. (1985). "Mental accounting and consumer choice", Marketing Science 4, Pp: 199—214
11. Thaler, R. H. (1990). "Anomalies: Saving, Fungibility, and Mental Accounts", The Journal of Economic Perspectives, Volume 4, Issue 1 (Winter), Pp: 193—205.
12. Thaler, R. H. (1999). "The End of Behavioral Finance", Financial Analyst Journal, November/December, Pp: 12—17
- (2000). "Choices, values, and frames", New York: Cambridge University Press, Pp: 673—692
7. Kahneman, D. (2003). "Maps of Bounded Rationality: Psychology for Behavioral Economics", American Economic Review 93, Pp: 1449—1475
8. Kahneman, D. and A. Tversky (1979). "Prospect Theory: An Analysis of Decision Under Risk", Econometrica, Volume 47, Issue 2 (Mar., 1979), Pp: 263—291
9. Simon, H. (1955). "A behavioral model of rational choice", Quarterly
1. Barberis, N. and A. Shleifer, and R. Vishny (1998). "A model of investor sentiment", Journal of Financial Economics 49, pp:307—343.
2. Barberis, N. and M. Huang, and T. Santos (2001): "Prospect Theory and Asset Prices", Quarterly Journal of Economics, 116, Pp: 1—53.
3. Bentham, J. (1789). "An introduction to the principles of morals and legislation", Oxford, Clarendon Press
4. Jegadeesh, N. and S. Titman (1993). "Returns to buying winners and selling losers: implications for stock market efficiency", Journal of Finance 48, 65—91
5. Kahneman, D and A. Tversky (1984) "Choices, Values and Frames", American Psychologist, No. 4, Pp: 341—50
6. Kahneman, D and A. Tversky